

УДК 352:37.035

О. М. ПАХОМОВА

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВПЛИВУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Проаналізовано та узагальнено досвід європейських країн (Австрії, Бельгії, Великої Британії, Ісландії, Латвії, Литви, Мальти, Німеччини, Угорщини, Франції, Чехії, Швеції) в аспекті впливу органів місцевого самоврядування на формування соціальності неповнолітніх.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, виховання, соціальність, неповнолітні, досвід країн Європи.

The article analyzes and summarizes the experience of European countries (Austria, Belgium, Great Britain, Iceland, Latvia, Lithuania, Malta, Hungary, France, Czech Republic, Sweden) in terms of the impact of local government on the formation of social minors.

Key words: local government, education, social, minors, European experience.

Сучасний етап розвитку України характеризується кризою не лише в економічних процесах, але й у соціальних відносинах. Формування нової системи суспільних орієнтирів спричинило наростання негативних тенденцій нехтування громадянами етичних норм, відмови від традиційних моральних і духовних орієнтирів, серед яких і ті, що стосуються ставлень людей один до одного. Статистичні дані, результати останніх соціологічних, педагогічних, соціально-педагогічних досліджень указують на тенденцію зменшення виявів ціннісного ставлення (уважності, толерантності, альтруїзму, емпатії тощо) неповнолітніх до оточуючих, збільшення таких негативних явищ, як байдужість, спалахи агресії, ненависть, зневага, прояви насильства. У зв'язку з чим, перед державними службовцями, науковцями і практиками постає питання про те, як досягти адекватних змін у стані соціальності неповнолітніх. Задля цього державне управління має накопичувати власний вітчизняний досвід, а також вивчати кращі надбання зарубіжних країн. Глобалізація дозволяє державам обмінюватися досвідом та вчитися один у одного на найкращих здобутках, зокрема з вирішення проблеми соціальності.

Проблема соціальності перебуває у центрі уваги філософів (М. Горлач, Є. Причепій та ін.); соціологів (А. Грицанов, М. Юрій та ін.); психологів (Л. Виготський, Ф. Райс та ін.); педагогів (Н. Лавриченко, Н. Мойсеюк та ін.); соціальних педагогів (В. Нікітін, Т. Ромм та ін.). Окремі аспекти формування соціальності неповнолітніх досліджено фахівцями з державного управління:

формування ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства (Н. Сорокіна), гуманізація суспільної свідомості (М. Задорожна), створення органами державного управління у сфері молодіжної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях умов для соціалізації молодого покоління, дослідження механізмів реалізації зазначеної політики (Л. Кривачук, І. Парубчак, Н. Метьюлкіна та ін.

Метою статті є аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду впливу органів місцевого самоврядування на формування соціальності неповнолітніх у місті.

Вирішення поставленого завдання потребує виокремлення критерію, за яким буде здійснено відбір країн для аналізу. Грунтуючись на позиціях видатних учених (Арістотель, Платон, Ч. Беккарія, Д. Дідро, Вольтер, К. Гельвецій, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Бентам, Дж. Локк та ін. [4], які вбачали причини злочинності суспільства в поганому вихованні громадян, а також тому, що в оцінці досягнення країн ураховується такий чинник, як рівень злочинності (поряд із тривалістю життя, рівнем охорони здоров'я і освіти, соціальною захищеністю, екологією, дотриманням прав людини і розміром валового національного доходу на душу населення, що визначають місце країни в рейтингу) [9], доцільно в якості такого критерію розглядати "рівень злочинності".

Слід зазначити, що найбільш прийнятним для України є досвід країн Європи. На підставі аналізу статистичних даних за 2012 р. встановлено, що за часткою ув'язненого населення на 100 000 населення країни – члени Європейського союзу мають такі показники: Ліхтенштейн (30 осіб), Ісландія (47 осіб), Фінляндія (60 осіб), Данія (68 осіб), Словенія (69 осіб), Швеція (70 осіб), Норвегія (71 особа), Німеччина (80 осіб), Нідерланди (82 особи), Ірландія (93 особи), Бельгія (100 осіб), Франція (101 особа), Австрія (104 особи), Італія (109 осіб), Греція (111 осіб), Кіпр (112 осіб), Люксембург (124 особи), Мальта (138 осіб), Португалія (130 осіб), Болгарія (146 осіб), Іспанія (148 осіб), Велика Британія (149 осіб), Румунія (149 осіб), Угорщина (173 особи), Словаччина (205 осіб), Чехія (219 осіб), Польща (222 особи), Естонія (245 осіб), Латвія (297 осіб), Литва (314 осіб). Рівень злочинності в Україні складає 329 ув'язнених на 100 000 населення, що загалом значно вище, ніж у наведених країнах [14]. Отже, проаналізуємо здобутки деяких країн Європейського союзу (Угорщини, Великої Британії, Франції, Німеччини, Литви та ін.) в аспекті поставленого завдання.

Цікавим є досвід Угорщини та Великої Британії, які відводять велику роль сфері дозвілля у справі розвитку підростаючих поколінь. Помітне місце в діяльності органів місцевого самоврядування зазначених країн посідає створення дозвіллевих комплексів і центрів, які поділяються на однопрофільні та багатофункціональні заклади. Наприклад, багатопрофільний центр (далі – Центр) в Угорщині, що в м. Печ, розташований у новому мікрорайоні. До його складу входять: три дитячих садки, три школи, гімназія, інтернат, Будинок культури, бібліотека, блок харчування, спорткомплекс з басейном. У Центрі діє відділ ментальної гігієни (психолого-педагогічна служба). На його базі проводяться

різні заходи як камерного, так і масового характеру. Центр працює для всього мікрорайону. Усі заклади Центру функціонують в автономному режимі, мають свою ієрархію управління, але підкоряються генеральному директору та працюють за єдиним планом. Навчально-виховна діяльність Центру проводиться за п'ятьма напрямками: 1) учення – навчання; 2) праця, яка створює цінності; 3) суспільно-політична діяльність; 4) формування здорового способу життя та розвитку організму; 5) культурне використання вільного часу. Інтерес становить другий і третій напрямки. За другим напрямком створюються умови для суспільно корисної та продуктивної праці, де школярі на практиці набувають досвід роботи в кооперації, суспільного значення трудових зусиль, засвоюють духовні цінності. Великий інтерес становить розподіл доходів від роботи, де одна третина зароблених коштів іде на розвиток виробництва, інша – на організацію вільного часу (екскурсії, поїздки, пересувні табори тощо) і, нарешті, третя частина – перераховується індивідуально кожному школяреві на ощадну книжку. Після закінчення школи, разом з атестатом, школяр одержує достатню велику суму грошей. Третій напрямок роботи – суспільно-політична діяльність, – має величезне значення для виховання активної цивільної позиції через участь у самоврядуванні. Остання сприяє розвитку в неповнолітніх відчуття власної гідності й відповідальності перед колективом. За допомогою кабельного телебачення Центр пов'язаний з кожною сім'єю, що дозволяє кожній родині одержувати консультації фахівців за різними питаннями, зокрема тими, що стосуються виховання. Комплексний характер такого Центру створює сприятливі умови для різноманітного колективного життя, цікавого проведення вільного часу, залучення неповнолітніх та їх батьків до спільної діяльності, що сприяє формуванню довірливих відносин між дітьми та дорослими, ціннісного ставлення один до одного. У цілому досвід Угорщини, зокрема м. Печ, дозволяє зробити висновки про те, що органи місцевої влади створюють умови для соціально-духовного розвитку неповнолітніх мешканців міста через створення та підтримку (зокрема фінансову) функціонування центрів дозвілля, в основу діяльності яких покладено ідею інтеграції виховних зусиль установ, організацій тощо міста.

Досвід Чехії дозволяє констатувати, що у країні, її містах немає жодного відомства, що відчуває себе вільним від турбот про виховання підростаючого покоління. В організації виховання беруть участь органи освіти й охорони здоров'я, установи культури й спорту, громадськість найширших прошарків та ін. Як і в попередніх країнах, в Чехії акцент робиться на організації вільного часу учнівської молоді, але через ініціювання та підтримку його клубної форми. Клуби утворюються при школах, Будинках культури, нових мікрорайонах. Мережа їх достатньо розгалужена (за даними Державного комітету статистики в Україні кожного року спостерігається тенденція до зменшення мережі клубів. Так, у 1990 р. їх нараховувалось 25,1 тис., 2011 р. – 18,5 тис. [5]) й спрямована на сімейне, естетичне виховання, заняття спортом, спілкування й відпочинок, що сприяє

формуванню комунікабельності, розширенню меж соціальних контактів неповнолітніх тощо.

Значну роль у формуванні соціальності, діяльної людської солідарності щодо однолітків відведено підлітковим клубам у Швеції (наприклад, у Стокгольмі їх налічується більше сімдесяти), де за підтримки місцевої влади апробований “Демократичний проект”, у рамках якого було об’єднано десять підліткових клубів. Основою діяльності цих співтовариств стали три “ні” – расизму, насильству й наркотикам [6].

Цікавим є досвід діяльності місцевої влади (Віденський відділ освіти) м. Відень (Австрія), яка виступила ініціатором популярного проекту “Мальовниче місто”, разом із Гільдією торговців фарбами. Проект реалізувався у формі конкурсу під відкритим небом на краще оформлення дитячими малюнками торговельних павільйонів, стендів. Крім того, для проведення вільного часу, канікул на природі, у горах країни за підтримки органів місцевого самоврядування діють соціальні молодіжні об’єднання, які організують відпочинок своїх однолітків, через цікаві екскурсії, захоплюючі турпоходи й різні заходи розважального характеру.

Виховання дітей у сучасній Франції розглядається як колективна відповідальність держави, державних органів управління, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. 19 липня 1998 р. Міністерство національної освіти видало спеціальний указ про організацію вільного часу дітей, який передбачає підписання проектів на міському рівні (BOEN), що регламентують організацію позашкільної й позакласної діяльності дітей територіальними співтовариствами (Д. Каллен, М. Ранкюрель). Так, найбільшим і новаторським інтегрованим освітнім і виховним центром стало містечко Віллет, основна мета діяльності якого – сприяти розумінню науково-технічних процесів, зробити доступними наукові знання, необхідні для подальшої самореалізації в житті, сприяти соціальній адаптації підростаючих поколінь до вимог сучасного світу через набуття необхідних соціальних якостей. Водночас Містечко Віллет є потужним фактором посилення взаємозв’язку школи й соціального середовища у справі виховання підростаючих поколінь. Соціальне середовище в цьому проекті представлене величезною асоціацією, яка об’єднує більше сорока підприємств, що безпосередньо беруть участь у педагогічних проектах [1], і є такими, чий потенціал використовується для досягнення поставлених цілей, зокрема виховних. Досить неординарним у виховній роботі з неповнолітніми (підлітками) Франції є досвід, де враховуються захоплення різних неформальних груп. Так, при Центрі дозвілля (за сприяння представників влади) була створена Французька Федерація мотоциклістів, що захищає права байкерів і, крім того, вирішує проблеми навчання водіння підлітків на мотоциклах, оплачує податкові мита, видає права на водіння, проводить змагання, організовує тривалі подорожі на мотоциклах. У різних містах країни створені бази відпочинку мотоциклістів, на яких аніматори знайомлять дітей з природними особливостями різних районів, вивчають спортивні ігри, що в цілому створює умови для виховання

ціннісного ставлення неповнолітніх до дорослих, використанню позитивного потенціалу громадських організацій (у тому числі неформальних) у напрямку формування соціальності, зокрема ціннісного ставлення до представників неформальних угруповань [Там же].

Розв'язання суспільних проблем у Німеччині, зокрема тих, що стосуються формування соціальності неповнолітніх, відбувається через дію принципу солідарності та співпраці [2]. Ураховуючи той факт, що в країні проживає декілька мільйонів іноземців, найважливішою складовою виховання в Німеччині є толерантність [3]. Бути небайдужим, толерантним, здатним до співчуття, вміти поважати один одного і таким чином успішно інтегруватись у суспільство як активний громадянин – саме з цього починають формувати в дитини соціальну компетенцію в Німеччині [2]. Прикладом практичної реалізації цього завдання є розробка і впровадження спеціальних проєктів, спрямованих на виховання толерантності в мультикультурному суспільстві, зокрема проєкту “Ранній старт” (Fruhstart), у якому брали участь 360 дітей (переважно діти мігрантів) із 12 дитячих садків. Основними завданнями проєкту були: формування мовної компетенції; міжкультурне виховання; залучення батьків до співпраці. Іншим прикладом є запровадження вивчення в початковій школі курсу “Європа в початковій школі”, метою якого є формування в молодших школярів європейської свідомості. В ігровій формі діти відкривають для себе європейські країни та вчать мирного співіснування з іншими народами [3]. Ідея виховання миру як цінності пронизує всю виховну систему в Німеччині, де держава створює простір для активної діяльності громадян. Так, згідно зі статистикою, у Німеччині діє більш ніж півмільйона офіційно зареєстрованих громадських спілок та об'єднань. Це означає, що близько семи об'єднань припадає на одну тисячу громадян і їх кількість щороку зростає, зокрема в соціальній сфері [2].

Цікавим є досвід Литви у формуванні толерантності до молодіжних субкультур. Так, у м. Калуш калуською філією Союзу українок у партнерстві з місцевою громадою, представниками місцевого самоврядування, працівниками освіти, культури, правоохоронних органів реалізовано проєкт “Діалоги” програми “Матра” Посольства Королівства Нідерландів, який мав на меті профілактику ксенофобії та нетолерантності в поведінці; деміфологізацію та подолання негативних стереотипів стосовно представників молодіжних субкультур; налагодження діалогу в невеликих спільнотах між представниками субкультур та іншими групами місцевої молоді. Проєкт передбачав використання творчого потенціалу молодих людей для підготовки та проведення творчих майстерень фестивалю субкультур, участь представників різноманітних груп місцевої громади в цих заняттях, конференції за методикою “Відкритого простору”, а також видання матеріалів конференції, календаря з фоторепортажами з творчих майстерень, текстами учасників фестивалю, відеосюжет на місцевому телебаченні [11]. До найбільш унікальних пропозицій з профілактики дитячих правопорушень, що не мають аналогів у Європі, можна віднести створення молодіжних клубів

молодих помічників поліції (у містах Тракаї та Вільнюсі). Згідно із Законом Литви “Про мінімальну превенцію” представники служб поліції, виправних закладів, соціальні працівники шкіл і місцевих влад, спеціалісти по захисту прав дітей повинні направляти в такі клуби категорії дітей, які не відвідують школи, мають проблеми залежності від наркотиків чи алкоголю, порушують громадський порядок чи вже вчинили злочин, схильні до насильства тощо. Для дітей у таких клубах пропонуються різноманітні заняття в гуртках та спортивних секціях, можливість похарчуватись та випрати свій одяг, можливість організувати своє дозвілля за допомогою досвідчених педагогів та волонтерів. А ще ці молоді помічники поліції виїжджають на “бойове завдання” спільно зі своїми колегами і працюють з ними на рівні. Найбільш відповідальні діти отримують “значок поліцейського” та можливість безкоштовно вступати до вузів за цією спеціальністю. Досвід роботи таких клубів є дуже дієвим і можливим лише завдяки співпраці усіх інституцій: влади, громади, батьків та школи [8].

Об’єднання зусиль у боротьбі за духовне здоров’я неповнолітніх є ключовим питанням у Латвії. У питаннях морально-духовного виховання молоді важливим є той факт, що держава та церква намагаються діяти спільно. Прикладом тому є проведення конференції “Церква, сім’я і школа”, яка об’єднала керівників різних релігійних конфесій Латвії, міністрів, науковців, педагогів, лікарів, представників громадських організацій та ЗМІ у Ризі, щоб обговорити нагальність цієї проблеми для Латвії [12].

Значна роль релігії відводиться у вихованні духовних цінностей молодого покоління в Норвегії, на Мальті, Ісландії. Так, дошкільні установи Норвегії включають до плану своєї роботи щотижневе відвідування церкви, підготовку і проведення християнських свят. На Мальті, країні з глибоко віруючим народом, де засуджуються усі види непристойностей (зокрема вживання наркотичних засобів, виробництво та розповсюдження порнографії, нудизм, проституція, дрібна крадіжка, хуліганство, розлучення), релігія є обов’язковим предметом у всіх школах [7]. В Ісландії (яка посідає друге місце за миролюбністю) організація виховання вибудовується згідно з християнськими цінностями, принципами терпимості та співпраці [13].

Цікавим є досвід Бельгії, в якій вчителі не займаються вихованням і дисципліною учнів. Їх обов’язок – забезпечити повний обсяг знань учнів із того предмета, який вони викладають. Усе інше, зокрема питання пов’язані з вихованням соціальності – турбота вихователів [10], спеціально обраної людини для реалізації виховної функції.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в країнах Євросоюзу місцеві органи влади є активним загально визнаним учасником виховного процесу, роль яких полягає у створенні умов для соціально-духовного становлення неповнолітніх через належне фінансування; об’єднання зусиль (різних установ, об’єднань, громадськості, ЗМІ) у справі виховання соціальності; активну співпрацю з громадськими та релігійними організаціями (які є важливими інструментами

формування духовності західного молодого покоління); ініціювання, підтримку та реалізацію проектів (зокрема на місцевому рівні), спрямованих на набуття та розвиток дітьми соціальності; створення широкої мережі дозвілєвих закладів. Наступними напрямками дослідження є виокремлення й обґрунтування шляхів удосконалення впливу органів місцевого самоврядування на формування соціальності неповнолітніх у місті з урахуванням досвіду європейських країн.

Література:

1. Взаємодія школи та соціального середовища у вихованні учнів колегів і ліцеїв Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/27524.html>.

2. Виховання по-німецьки: бути громадянином, піклуватись про інших [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24671027.html>.

3. *Желуденко М.* Практичний аспект ціннісного виховання в Німеччині на різних етапах навчання / М. Желуденко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gvpkhdp/2008_16/67-69.pdf.

4. Злочинність в країнах зарубіжжя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referatuk.net.ua/kursovi/zlochinnist-v-krainax-zarubizhzhya.html>.

5. Культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Організація дозвілля за рубежом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://softacademy.lnpu.edu.ua/Programs/Organizacia_vilnogo_chasu/part_2_3.html.

7. Освіта по-мальтійськи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/abroad/articles/2.html>.

8. Превентивне виховання має різний характер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prvuxovannya.blogspot.com/>.

9. Рейтинг країн світу за рівнем життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ednist.com/?p=3028>.

10. Роль класного керівника у вихованні підростаючого покоління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/rol-klasnogo-kerivnika-u-vikhovanni-pidrostaiuchog.html>.

11. У Калуші стартував проект “Діалоги” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prvuxovannya.blogspot.com/2010/09/blog-post.html>.

12. У Латвії стурбовані духовним і фізичним здоров'ям молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2205091.html>.

13. Educational System in Iceland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icetradedirectory.com/english/about_iceland/educational_system_in_iceland.

14. Entire world – Prison Population Rates per 100,000 of the national population [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate.

Надійшла до редколегії 22.03.2013 р.